

⁵ SE *Against Math. VIII*, 310-314, *PH II*, 139-141.

⁶ Bližšie o tom pozri napr. F. Gahér: *Úlomky k zlomkom starých stoikov II.*, Filozofia, roč. 47, 1992, č. 9. 541-544.

⁷ Nie všetky tzv. empirické propozície majú meniacu sa pravdivostnú hodnotu. Výrok "Prší" vyjadruje propozíciu, ktorej pravdivostná hodnota sa mení a závisí od miesta a času, na ktoré ju vzťahujeme; propozícia »V Bratislave 20. marca 1998 o 1300 hod. prší« má od uskutočnenia udalosti, na ktorú referuje, trvalú nemennú pravdivostnú hodnotu. Je zaujímavé, že s propozíciami z poslednej kategórie pracovali úplne samozrejme megarici aj stoici - napríklad Chrysippos.

⁸ Bližšie o tom pozri napríklad Vladimír Marko: *Diodorus Master Argument*, 1997 (dizertčná práca, FiFUK Bratislava).

František Gahér

KOŤÁTKO, Petr: Význam a komunikace.

Filozofia, Praha 1998, 294 s.

Podľa jedného bonmotu pripisovanému Charlesovi-Mauriceovi Talleyrandovi slová neslúžia len na vyjadrenie myšlienok, ale aj na ich zakrytie. Domnievam sa, že táto duchaplnosť postihuje komunikačnú situáciu, v ktorej jestvuje napätie medzi intenciou hovoriaceho a jej dekódovaním na strane adresáta, pričom práve komunikácia je príkladom, ako materiálne znaky (napríklad akustické vlny) nesú význam. Lenže objasniť, ako sa akékoľvek materiálne znaky stávajú zmysuplnými lingvistickými jednotkami, je neľahká úloha, s ktorou sa pokúšajú vyrovnáť rozličné teórie významu v rámci filozofie jazyka, lingvistiky a logickej sémantiky. Kniha P. Koťátka, pražského odborníka na analytickú filozofiu, hoci nielen na ňu, o čom svedčí okrem iného aj recenzovaná práca, prináša pozoruhodný pohľad na možnosti teórie významu spätého s komunikáciou. Témou knihy je skúmanie procesu, ktorý prebieha pri realizácii zmysuplnej výpovede vykonaním rečového aktu (v promluve) medzi hovoriacim a adresátom. Pojem promluvy, vyslovenia, výpovede sa chápe širšie než jednotka reči. Rozumie sa ním akákoľvek zmysuplná materiálna realizácia (utterance).

Už pri prvom priblížení je zrejmé, že autor odmieta existenciu významu v zmysle platónskych abstraktných entít, hoci nezachádza až tak ďaleko ako Quine, podľa ktorého význam je mýtus odmieta aj ideačnú koncepciu umiestňujúcu významy do vedomia subjektu. P. Koťátko nadväzuje na idey neskorého L. Wittgensteina o význame ako použití, jazykovej hre a forme života, pričom asimiluje niektoré idey M. Dummetta (linking principle, ako spojiť pravdu s reálnou komunikáciou), Searlovu koncepciu rečových aktov, Davidsonove tézy o pravdivostných podmienkach významu a Lewisovu koncepciu konvencie. Z tejto perspektívy potom autor konštatuje, že "teorie významu tedy musí vyložiť jak schopnost promluvy zveřejňovat mentální stavy mluvčích, tak její schopnost nést objektivní normativní důsledky" (17). Otázka, kedy výpoveď nadobúda význam podľa autora splýva s otázkou, za akých podmienok sa vyslovením realizuje rečový akt. (16) Obsah knihy sa člení, okrem predslovy a úvodu, v ktorých sa vytyčujú hlavné východiská, relevantné

metodologické postuláty a postup analýz do dvoch častí. V prvej časti s názvom *A/ Mluvní akt jako význam promluvy (21 - 144)* sa nachádzajú rozbor a výklady, ako sa vo výpovedi prezentujú mentálne stavy a určujú sa základné typy rečových aktov, ktoré sú v rámci tohto prístupu súhrmom normatívnych dôsledkov. Čitateľ tu nájde aj pokus o všeobecné vymedzenie pojmu významu výpovede (promluvy) a teoretické zisky plynúce z daného chápania pre iné kľúčové pojmy teórie významu (význam vety, interpretácia, referencia, objektivita významu, priamy a nepriamy modus komunikácie, rozličné komunikačné triky, transparentnosť a i.). Značný priestor zaberajú autorove kritické výhrady voči rozmanitým intencionalistickým prístupom, podľa ktorých medzi významom a intenciami je nevyhnutný vzťah. P. Kořátko sa snaží argumentovať proti variáciám tohto postulátu a ukázať, že význam výpovede je neutrálny voči aktuálnym intenciam hovoriaceho. Ako platné tvrdenie akceptuje: "Tvrzení, že p, zavazuje mluvčího k přesvědčení, že p" (40). V tejto súvislosti termín "manifestuje" označuje taký spôsob prezentácie proпозиčného postoja, ktorý hovoriaceho zaväzuje k tomuto postoju. (41)

V prvej časti sa rozvádzajú dôvody, ktoré autora vedú k odmietnutiu griceovsko-searlovského chápania významu výpovede ako psychologickéj podmienky aktu tvrdenia, hoci pojem jeho intencie patrí k pojmu tvrdenia. Na základe určenia indikátorov základných typov výpovede (tvrdenie, sľub, rozkaz) smeruje P. Kořátko k tomu, aby význam výpovede určil ako súhrn záväzkov istého typu, a tak sa posunul od psychologickéj fundácie sémantických fenoménov smerom k pragmatickej kontextuálnej začlenenosti výpovede. Význam nie je niečo, čím hovoriaci disponuje, a čo následne môže byť sprístupnené adresátovi. "Je to normatívne vymezený aspekt toho, k čemu došlo vykonaním promluvy, komunikatívni hodnota, kterou má promluva v daném spoločenstve a ktorá je principiálne stejně dostupná všem jeho příslušníkům" (109). S tým sa spája transparentnosť významu výpovede aj pojem objektivitu. V súvislosti s Griceovými konverzačnými maximami autor naznačuje, ako sa dá bez nich zaobísť pri vysvetľovaní konverzačných implikátúr. Je to dôsledok stanoviska, že intencionálne aspekty komunikácie sa odsúvajú za hranice teórie významu. Normatívnosť alternuje intencionalitu. Podľa autorovho presvedčenia jeho koncepcia významu výpovede (významu vety, slova) umožňuje vysvetliť jej dva relevantné znaky: objektivitu a transparentnosť. Dva parametre sú relevantné pre postihnutie pozície, v ktorej sa hovoriaci ocitne, keď realizuje danú výpoveď v istom kontexte - proпозиčný obsah a ilokučná, výpovedná sila.

V druhej časti knihy *B/ Determinace významu promluvy (147 - 253)* sa pozornosť presúva k skúmaniu podmienok nevyhnutných na to, aby sa istému realizovanému fyzickému aktu pripísal význam v spomenutom zmysle. Význam ako normatívne dôsledky výpovede je tiež normatívne determinovaný. Tento problém sa rieši a rozvíja na pozadí modifikovanej verzie Lewisovej definície konvencie ako regularity konania fixovanej tzv. spoločným vedením a tendovaním ku konformite. Na druhej strane sa neprijíma Lewisov pojem jazykovej konvencie pravdovravnosti a dôvery. Pre pragmatickú orientáciu tematizovaných problémov je príznačné, že jazykové konvencie (sémantické a syntaktické pravidlá istého jazyka, ktoré priradujú význam k výrazom)

sa nemusia podieľať na determinácii ilokučnej sily výpovede (v tomto bode sa sa autor približuje k D. Davidsonovi, ktorého inak kritizuje aj za jeho odmietavý postoj ku konvenciám ako determinantom významu výpovede), a teda že spoločne zdieľaný jazyk nepredstavuje nevyhnutnú podmienku komunikácie. Najkomplikovanejší problém, ktorý v druhej časti knihy stojí pred autorom, je vysvetliť, aké determinujúce princípy priradia výpovedi istý propozičný obsah a ilokučnú silu. V tomto smere zočivoči skeptickým argumentom, hlavne proti privátnemu a individuálnemu jazyku, sa P. Kořátko uchyluje k výpožičke z Wittgensteina a tieto princípy interpretuje na báze spoločnej formy života a v jej rámci predpokladá elementárnu komunikačnú zhodu. To mu umožňuje tvrdiť, že Quinov postulát o neurčitosti významu jazykových výrazov stráca svoju oprávnenosť, a teda že z alternatívnych interpretácií jazykového správania používateľov určitého jazyka nevyplýva neurčitosť významu v danom spoločenstve. Na druhej strane význam výpovede nečerpá svoju určitosť z aktuálneho obsahu mysle ani z prieniku komunikačnej intencie a interpretácie, ale zo sociálnych štandardov racionality, typov diskurzu, jazykových konvencií, del'by rolí v rámci istých inštitúcií. To, čo nám autor ostal dlžný, je objasnenie zdrojov týchto normatívnych účinkov a ich záväznosť - zdroj určitosti princíпов determinujúcich význam výpovede. Napokon konštatuje to v závere aj sám. Knihu vhodne doplnia terminologický slovník, poznámkový aparát, vecný aj menný index a bibliografia.

Hoci autor predpokladá u čitateľa oboznámenosť s hlavnými trendmi a výsledkami analytickej filozofie jazyka, ide o čitateľsky príťažlivé dielo nabité zaujímavými úvahami, pozoruhodnými konštrukciami, lákavými riešeniami, lebo P. Kořátko disponuje nielen potrebnou erudíciou, ale aj skvelým štýlom a schopnosťou sugestívne formulovať argumenty v prospech svojho projektu. Na druhej strane však prílišná zaujatosť pragmatickými momentmi významu výpovede nastoľuje mnoho námietok a otázok. Vidí sa mi, že dôraz na ten moment významu výpovede, ktorý je spätý s prezentáciou, formou komunikácie propozičného obsahu, nedostatočne zvažuje ten aspekt významu, ktorý súvisí s reprezentáciou istého stavu veci. Dotiahnuť by sa žiadalo aj objasnenie vzťahu medzi významom výpovede a propozičným obsahom. Námietka, ktorú vyslovil J. Searle na adresu P. Gricea, že zamieňa komunikáciu s reprezentáciou, sa mutatis mutandis dá podľa mojej mienky uplatniť aj proti postupu, ktorý sleduje pri skúmaní významu výpovede P. Kořátko. Nepochybujem, že v radoch českých aj slovenských logikov, analyticky podkutých filozofov a lingvistov vzbudí kniha zaslúžený ohlas a polemické reakcie. Dnes, keď sa "nosi" postmoderná rekontextualizácia, ide o prácu premyslenú, bez verbalistického balastu, s precízne koncipovaným zámerom, solídnu argumentáciu, ktorej navyše nechýba šarm a vtíp. S koncepciou, ktorú P. Kořátko predložil, by sa mala zoznámiť najširšia odborná verejnosť, lebo predstavuje nielen cenný prínos k teórii významu, ale zasahuje aj ié spoločenskovedné disciplíny (napríklad teóriu literatúry a jazykovedu).

Tatiana Sedová